

VÝZNAM PŘEKLADATELSKÉ KRITIKY A JEJÍ VLIV NA ČESKOU PŘEKLADATELSKOU ESTETIKU*¹

PETR KABELKA

ABSTRACT

This paper presents the results of a project called *Kritika překladu včera, dnes a zítra* (subproject of the project *Bohemistika: moderní filologie v 21. století* of IGA 2018). The focus of this subproject were translation quality assessment and methods which can be employed as a basis for analysis of translated texts. The aim was to apply a new translation quality assessment model based on the model created by Lance Hewson using diverse types of translated texts. The three presented studies are concerned with the analysis of audiovisual translation (namely film subtitles), poetry translation (namely Japanese poetic form *tanka*) and translation of pragmatic texts (namely official documents of the European Union). All of the above-mentioned works employ the same theoretical framework which is designed not only for academic analyses but also for the use in public space, i.e. for instance in journalistic texts (reviews of translated texts etc.).

Keywords: translation studies, translation quality assessment, translation criticism, translation analysis

1. Význam a smysl hodnocení kvality překladu

Hodnocení překladu je nedílnou součástí překladatelského procesu. Probíhá jak v rámci vzniku překladového textu, kdy je největším kritikem své práce samotný překladatel, tak následně i po zveřejnění textu dalšími osobami. Jeho hlavní funkcí je fungovat jako jakási „policie“ dobové překladatelské estetiky – snaží se starat o to, aby překladový text dodržoval pravidla, na nichž se více či méně shoduje většina jazykových uživatelů (nebo alespoň teoretiků) v té které době. Vázanost na dobovou estetiku dělá z překládání i překladatelské kritiky velice dynamické a do velké míry i ošemetné disciplíny, neboť každé období diktuje překladatelům zcela odlišné sady zásad, podle nichž by se měli při převádění textů z výchozího do cílového jazyka řídit. Jak uvádí Levý (1957) ve svých *Českých teoriích překladu*, co bylo kupříkladu všeobecně přijímáno a chváleno jako dobrý a kvalitní překlad v období klasicismu, bylo o několik dekad později ztrháno romantiky jako překlad naprosto nepřijatelný. Úkolem překladatelské kritiky je tedy mimo jiné zkoumání cílových textů v kontextu zastarávání překladu. Nemusí se přitom

¹ Příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2019_013).

jednat pouze o zastarávání ve smyslu jazykovém, o němž se zmiňuje Levý (2012: 94–96), ale například také ve smyslu interpretačním či estetickým. S estetickým hlediskem se snad nejvíce setkávají překladatelé poezie, kteří se potýkají s výchozími texty, u nichž lze zaznamenat největší rozptyl mezi formální a obsahovou složkou. Neméně prchavé je potom hledisko interpretační, jež se týká všech typů textu bez rozdílu a v rámci nějž by i jen drobná odchylka může zásadně ovlivnit podobu cílového textu. Hodnocení se k interpretaci, kterou si překladatel zvolil, nestaví a priori negativně, neboť v některých případech může takových interpretací přirozeně existovat více (a to jak mezi jazykovými uživateli výchozí kultury, tak následně i jazykovými uživateli kultury cílové).

Překladatelská kritika, řečeno všeobecně, má tedy podvojnou podstatu – zaujímá jednak pozici jakéhosi revizora, jenž kontroluje míru adekvátnosti užitých jazykových prostředků a překladatelských strategií, a zadruhé zkoumá různá interpretační řešení. Zároveň je však nutné vyzdvihnout, že nefunguje jako zbraň proti autorovi překladu, nýbrž právě naopak jako příležitost ke zlepšení překladového textu. Nejdůležitější funkcí hodnocení překladu je informování čtenářů či diváků o kvalitě konzumovaného média. V případě, že existuje více překladů stejného díla, může nezávislá kritika sloužit jako jeden z hlavních faktorů pro výběr nejhodnější verze překladu.

V současné době se ovšem běžný jazykový uživatel ve veřejném prostoru ke zhodnocení překladatelských kvalit původně cizojazyčných děl takřka nedostane. Recenze takových děl se v horším případě soustředí výhradně na kvality příběhu a děje, v tom lepším se potom o adekvátnosti překladu zmíní jen opravdu velice stroze. I přesto, že pro kompletní translátologickou analýzu v průměrné recenzi není dostatek místa, bylo by žádoucí, aby zhodnotila alespoň základní sémiotickou shodu mezi výchozím a cílovým textem.

2. Projekt *Kritika překladu včera, dnes a zítra*

Výsledkem projektu¹ byly tři vydané články – „*Cesta do fantazie* ve dvou dekadách: Translátologická analýza oficiálních překladů“ (Kabelka 2018), „Japonská poezie tanka: Dvojitý přístup českých překladatelů“ (Wenzel 2019) a „Využití kontrastivní analýzy v kritice překladu (na příkladu textů Evropské unie)“ (Nováková 2019). Naším *ústředním* tématem byla kritika překladu, možnosti její aplikace v rámci veřejného prostoru a formování modelu hodnocení kvality překladu, který by takto bylo možné použít.

Každý z publikovaných článků se zabývá jiným typem textu. Já ve svém příspěvku provádím translátologickou analýzu audiovizuálního materiálu, Wenzel si pro svoji studii vybral poezii a Nováková svůj článek zasvětila administrativním textům Evropské unie.

2.1 *Cesta do fantazie* ve dvou dekadách:

Translátologická analýza oficiálních překladů

Náplní tohoto článku spadajícího do našeho projektu bylo hodnocení kvality čtyř verzí oficiálního českého překladu celosvětově uznávaného animovaného filmu *Cesta do fanta-*

¹ Projekt vznikl jakožto podprojekt projektu Bohemistika: moderní filologie v 21. století v rámci soutěže IGA pro rok 2018.

zie. Kromě běžných kritérií, podle nichž se přistupuje k hodnocení překladového textu, bylo nutné hodnocení dále zpřísnit i skrze technické požadavky, které je nutné aplikovat na audiovizuální materiál tohoto typu.

Analýza byla konkrétně provedena na materiálu původního překladu Milana Ježka, dabingové listiny, jež vznikla na základě překladu Milana Ježka, opraveného překladu manželů Hrdličkových a skrytých titulků, které byly vytvořeny Alenou Ortenovou na základě dabingu. I přesto, že se jednalo o kontrastivní analýzu takto velkého množství různých cílových textů, ani jeden nebylo možné označit jako vyhovující. Z celkového počtu přibližně 800 plnohodnotných řádků došlo u všech zkoumaných verzí ve více než 250 k překladatelskému prohřešku, jenž buď nevhodně posouval význam cílového textu, nebo zcela a bezdůvodně měnil význam celé promluvy. V tabulkách 1 a 2 níže předkládám pro ilustraci závažnosti překladatelských nedostatků dvě promluvy:

Tabulka 1

Originál	00:42:17.04	足がふらふらするの。
Transkripce		Aši ga furafura suru no.
Doslovný význam		Třesou se mi nohy.
Dab2003	00:42:17.12	Jen se mi točí hlava .
Jež2003	00:42:25.90	Jen se mi točí hlava .
Hrd2004	00:42:15.16	Točí se mi hlava.
Ort2004	00:40:39.00	Jen se mi točí hlava .

Tabulka 2

Originál	00:02:22.06	おとうさん、大丈夫？ まかせとけ、この車は四駆だぞ！
Transkripce		Otó-san, daidžóbu? Makasetoke, kono kuruma wa jonku da zo!
Doslovný význam		Budeme v pořádku, tati? (Nenabouráme?) Nech to mně, tohle auto má pohon na 4 kola.
Návrh překladu		Nenabouráme, tati? Neboj, máme pohon na 4 kola.
Dab2003	00:02:22.36	Zabloudili jsme, tati? Kdepak, za chvíli tam budeme .
Jež2003	00:02:31.01	Zabloudili jsme, tati? Kdepak, za chvíli tam budeme .
Hrd2004	00:02:21.96	Tati, ztratili jsme se? Neboj se, jme přece v autě .
Ort2004	00:02:24.00	Zabloudili jsme, tati? Kdepak. Za chvíli tam budeme .

Základní problém, s nímž jsem se v této studii setkal, byla problematika tzv. překladů z druhé ruky, neboť překlad Milana Ježka nebyl pořízen z původní japonštiny, nýbrž

z anglického překladu. Vzhledem k tomu, že se jedná v rámci hodnocení kvality překladu o ne zcela teoreticky prozkoumané téma, ustanovil jsem si pro potřeby této i kterékoliv budoucí translatické analýzy, že je-li řeč o výchozím textu, je tím vždy myšlen původní jazyk díla, ne nutně text, z něž vycházel překladatel. V kontextu překladatelské kritiky není totiž příliš relevantní, zdali je překladový text adekvátní vůči jinému překladovému textu. V takovém případě nelze dělat výjimku ani u opravdu kvalitních překladů do jiného jazyka, neboť ze své podstaty je překlad transformací textu z výchozí kultury do textu pro kulturu cílovou, takže může velice snadno docházet k jemným posunům na úrovni frazeologie nebo kupříkladu syntaxe. Posuny při dalším překladu nikoliv původního textu, ale takového byť kvalitního překladového textu se tedy tímto způsobem ještě dále prohlubují.

Ze závěrů této studie nakonec vyplývá, že žádný z volně dostupných oficiálních překladů není vyhovující a v ideálním případě by mělo dojít k nápravě této situace. Asociace českých filmových klubů, jež je v současné době až do příštího roku 2020 držitelkou distribučních práv pro snímek *Cesta do fantazie*, totiž bohužel disponuje původním překladem od Milana Ježka (Jež2003 v tabulce výše), který v rámci analýzy dopadl nejhůře. Nově navíc s tímto překladem nebo s dabingem nabízí snímek i česká streamingová služba Aerovod.cz.

2.2 Japonská poezie *tanka*:

Dvojí přístup českých překladatelů

Tato studie vypracovaná Jakubem Wenzelem se zaměřuje na téma překladu poezie, konkrétně na specifika překladu japonské poezie. Činí tak na vybraném materiálu z překladu celosvětově uznávaného díla *Příběh prince Gendžiho*. Jedná se o román z prostředí císařského dvora prokládaný tzv. poezií *tanka*, již bylo v dobách středověkého Japonska hojně užíváno mezi aristokracií v rámci korespondence. Pro svoji takřka kryptickou lyrčnost bylo tohoto typu básně s pevně danou strukturou užíváno jako jakéhosi tajného kódu, jenž měl být pochopen pouze a jenom adresátem na základě kontextu předchozí konverzace.

Tématem této translatické analýzy je tedy adekvátnost překladu poezie, která má přirozeně primárně estetickou funkci, ale zároveň plní i důležitou funkci komunikační. Vzhledem k tomu, že se jedná o dílo opravdu rozsáhlé, pracuje studie pouze s vybranými básněmi.

Japonská poezie je do jazyků západního světa obtížně přeložitelná mimo jiné proto, že se v rámci ní nikdy samovolně nevyvinul žádný rým ani rytmus tak, jak ho vnímáme v kontextu západní poezie. Mnoho překladatelů 20. století včetně Karla Fialy, jemuž náleží zásluha za překlad *Příběhu prince Gendžiho*, tedy mělo sklon k přímému převodu lexika do českého jazyka. Podstatou překladu však není pouze rovina významová, nýbrž kompletní sémiotická rovina (Hoffmanová a Hrdličková 2012) včetně uměleckého záměru výchozího textu. Z toho vyplývá, že o překladatelském řešení je nutné uvažovat mimo jiné i v mezích konkretizace daného díla průměrným jazykovým uživatelem výchozí kultury. Jinými slovy, má-li japonská poezie na japonského čtenáře na základě japonských estetických konvencí estetický účín, mělo by podobného estetického účínu být dosaženo i v překladu této poezie. Nerespektováním tohoto teoretického východiska vzniká exoticky působící cílový text, jenž je ochuzen o svou původní estetickou funkci. Níže uvádím pro ilustraci jeden z příkladů, který se objevuje ve Wenzelově studii:

限りとして別るる道の悲しきにかまほしきは命なりけり

Přichází konec...

Věřte, nic nebolí víc

než toto loučení.

Oč raději bych ale

volila cestu žití!

(Karel Fiala 2002: 45)

Kagiritote

wakaruru miči ni

kanašiki ni

ika mahošiki wa

inoči narikeri

Smutný hlas zvonu

zní na rozcestí.

Ve smutku tonu

a zmítám se v přání

které se nevyplní

(Jakub Wenzel 2019)

Fialův překlad se na základě analýzy kvůli odklonu od estetické funkce výchozího textu dopouští také neadekvátní explicitace. Jak bylo řečeno výše, *tanka* si zakládala na své nejednoznačnosti, jež plynula z bohatého užívání jinotajů. Věcný kontext se přitom čtenář dozvídá z hlavní prozaické části románu, přílišná explicitace prokládaných poetických částí je tedy poněkud nadbytečná.

Wenzel se ve svém článku potýká především s problematikou zastarávání překladu. Toto zastarávání není však v tomto případě spojeno s jazykovou, nýbrž estetickou stránkou textu. V době působení Karla Fialy byl na základě tehdejší překladatelské estetiky pro japonské texty tento přístup k překladu poezie uznáván jako naprosto adekvátní. Již na základě teoretických východisek Levého (2012: 42–77) nebyl ovšem tento přístup zcela ideální.

2.3 Využití kontrastivní analýzy v kritice překladu (na příkladu textů Evropské unie)

Nováková svoji studii zasvětila v současnosti aktuálnímu tématu překladu pragmatických textů Evropské unie. Soustředila se primárně na stylistickou rovinu a rovinu syntaxe a jak tyto dvě roviny v rámci překladu dokumentů působí na srozumitelnost textů. V tomto ohledu v analyzovaném vzorku narazila na problém s tím, že překlady tíhnou ke zhušťujícím nominálním konstrukcím, jež místy ztěžují pochopitelnost sdělení.

Hlavní problematikou, s níž se Nováková potýkala, bylo však téma překladatelských předpisů a zadání, které jsou v případě Evropské unie velice extenzivní a dle nichž se překladatelé musí při rozhodování o svém překladatelském řešení striktně řídit. V rámci hodnocení kvality překladu u tohoto typu textů můžeme tedy paradoxně narazit na případy, kdy překladateli není povoleno zvolit adekvátní řešení.

3. Jednotná metoda hodnocení kvality překladu

Hodnoticí metoda, kterou jsme se pokusili jednotně implementovat do všech našich článků, vychází z velice extenzivního modelu pro hodnocení kvality překladu Lance Hewsona (2011). Jedná se v základu o velice solidní a podrobnou metodu, která je ide-

² Nahore japonský originál citovaný dle Murasaki 1971 (nestr.), vlevo česká transkripce, uprostřed překlad Karla Fialy a vpravo návrh Jakuba Wenzela.

ální pro odbornou hloubkovou translatologickou analýzu, ovšem naším záměrem bylo vytvoření modelu, jehož recipientem by mohla být i široká veřejnost.³

Nesrovnalosti a nedostatky v předkládaném modelu hodnocení kvality překladu, s nimiž jsme se setkali v rámci tohoto projektu, nám posloužily jako cenné podněty ke zlepšení a zapracování dalších aspektů do připravované jednotné metody hodnocení kvality překladu napříč různými typy překladových textů.

4. Závěrem

Záměrem projektu bylo kromě vytváření jednotné metody hodnocení kvality překladu také rozšíření povědomí o této disciplíně, což se ve výsledku také svým způsobem podařilo. Vznikly hned tři nové studie, na jejichž základě mohou vzniknout další odborné práce a translatologické analýzy. Kritika překladu je jeden ze základních kamenů kvalitního překladatelského prostředí, a je tedy třeba ji rozvíjet nejenom z praktického hlediska, ale především ji kultivovat na úrovni teoretické.

BIBLIOGRAFIE

- Hewson, Lance (2011) *An approach to translation criticism: Emma and Madame Bovary in translation*. Philadelphia: John Benjamins Pub. Company.
- Houžvičková, Milena a Jana Hoffmannová (2012) *Čeština pro překladatele: základy teorie, interpretace textů, praktická cvičení*, Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- Kabelka, Petr (2018) 'Cesta do fantazie ve dvou dekadách: Translatologická analýza oficiálních překladů', *Jazykovědné aktuality*, 56(3–4): 79–96.
- Levý, Jiří (1957) *České teorie překladu*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Levý, Jiří (2012) *Umění překladu*. Praha: Apostrof.
- Nováková, Eva (2019) 'Využití kontrastivní analýzy v kritice překladu (na příkladu textů Evropské unie)', *Studie z aplikované lingvistiky*, 10(1): [v tisku].
- Murasaki, Šikibu (1971) *Zenjaku Gendži monogatari džókan*, Tokio: Kadokawa šoten: https://www.aozora.gr.jp/cards/000052/files/5016_9758.html?fbclid=IwAR2qoJppWPj_c8U8TvXCqCD3PBuW-Dy7i7uVsh-NABkKIOECQkFkXBTvoSM (access: 30. 5. 2019)
- Murasaki, Šikibu (2002) *Příběh prince Gendžiho*, přeložil Karel Fiala, Praha: Paseka.
- Wenzel, Jakub (2019) 'Japonská poezie tanka: Dvojitý přístup českých překladatelů', *Svět literatury* [v tisku].

RESÜMEE

Der vorliegende Aufsatz präsentiert die Ergebnisse des Projektes *Übersetzungskritik gestern, heute und morgen* (Subprojekt des Projektes *Bohemistik: moderne Philologie im 21. Jahrhundert* im Rahmen des Wettbewerbs IGA 2018). Die Themen sind Bewertungen der Übersetzungsqualität und vor allem Methoden, mittels deren es möglich ist, unterschiedliche Übersetzungstexte zu analysieren. Das Hauptziel des Projektes war es, das neue Modell für die Bewertung der Übersetzungsqualität an unterschiedliche

³ Metoda v tomto článku není detailněji popsána, neboť je ústředním tématem připravované monografie.

Texttypen anzuwenden, das aus dem Model von Lance Hewson stammt. Es handelt sich konkret um translologische Analysen von audiovisueller Übersetzung (hier Untertitel im Film), Poesie-Übersetzungen (hier eine japanische Gedichtsform *Tanka*) und Übersetzungen pragmatischer Texte (hier offizielle Dokumente der Europäischen Union). Alle drei Studien kommen aus dem gleichen theoretischen Grund, der nicht nur für Anwendungen im Rahmen der Akademie, sondern vor allem für die Anwendung im öffentlichen Verkehr (d. h. Rezensionen der Übersetzungswerke, Artikel in nicht-akademischen literarischen Zeitschriften usw.) beabsichtigt wird.

Petr Kabelka,
Katedra bohemistiky Univerzity Palackého v Olomouci
petr.kabelka01@upol.cz